

MULTİKULTURALİZM İLİ

2016

Azərbaycan qardaş yükünü çəkməyi də bacarır

Tarix ötüb keçən illərin sinxron yaddaşdır. Qarşılaşdığımız, gördüyümüz və eşitdiklərimiz bizim nəzərimizdə həyat məktəbinə çevrilir. Hadisələrin nə qədər yuvarlaq dairəsində durduğumuzdan asılı olmayaraq ötənlərə qiymət vermək, fikrimizi əsaslandırmaq üçün tarixi faktları araşdırır və müəyyən nəticəyə gəlirik. Müstəqilliyini elan edən, özü çətin imtahan qarşısında qalan Azərbaycan həmin dövrdə qardaş yükünü çəkmək məcburiyyətində də qaldı. Bu həmin dövr idi ki, sovet rejimi dağılmaqda, yeni dövlətlər yaranmaqda idi. Əvvəldən taleyi gətirməyən Ahıska türkləri həmin illərdə yenidən rejim qurbanına çevrildilər.

Erməni fitvasının qurbanları

Ahıska türkləri 1944-cü ilə qədər Gürcüstanın Mesxeti bölgəsində yaşayıblar. Hələ 1918-ci ildə Atatürk-Lenin müqaviləsi nəticəsində ərazi dəyişikliyi edilir və Ahıska türkləri Türkiyədən alınaraq Gürcüstanın ərazisinə qatılır. İsgüzar ahıskalılar qısa zamanda gürcülərlə qaynaşaraq qarışıqlar. Beləcə illər ötür. Həmin ərazinin yaxınlığında yaşayaraq erməni ailəsi də yaşayırdı. 1918-ci ildən keçən müddətdə ahıskalılardan ailələrində uşaqların sayı artmaqda idi. Elə kəndlər var idi ki, məktəblərdə təhsil alan ahıskalılar sayca digərlərindən üç-dörd dəfə çox idilər. Mühəribə də bir tərəfdən ermənilərin iç üzünü açmışdı.

- Bizim yerləşdiyimiz ərazilər Türkiyə ilə sərhəddə idi - deyər Qubada yaşayan Ahıska türkləri cəmiyyətinin sədri Səlim Rüzmanov bildirir - Mühəribənin üçüncü ilində ermənilər əvvəlki dövrə etdikləri xəyanətlərdən qorxaraq sovet rəhbərlərinə teleqramlar vurdular. Türkiyə ilə sərhədin mükəmməl qorunmadığını, orada yaşayanların da təhlükə olduğunu açıq-aşkar söylədilər. Erməni rəhbərliyi isə onların sözlərinə inandı.

Mühəribənin sonlarına doğru ahıskalı döyüşçülərin göstərdikləri cüsurat barədə "Pravda", "Krasnaya znamya", "Zvezda" kimi qəzetlərdə xeyli materiallar dərc olunur. Öz gənclərini orda burda gizlədən ermənilər əsgəri xidmətdən qaçıdanların bu kimi digər biganə qalmaqallara əmin idilər. Çünki həmin illərdə yaralanıb gəriyə müalicəyə qaçıdanlarla "fərarilər" arasında bir neçə dəfə dava da düşmüşdü. Əli-əyaqlı "şikəstlər" də, (ermənilər) hətta həmin günlərdə müxtəlif şəhərlərdə yaşayan qohumlarının yanına getmişdilər və üstəlik, onların da guya döyüşlərdə iştirak etdiklərini söyləyirdilər.

Ahıskalılardan sovet dövlətinə xəyanət etmələri barədə erməni uydurmaları isə yayılmaqda idi. Həmin günlərdə bir neçə erməni "zəhmətkeş"lərdən ibarət dəstə Moskvaya, himayədarlarının yanına getmiş, yuxarıda əyləşənləri öz yalanlarına inandırmağa çalışmışdılar. Geri qaçıdanlar tezliklə türklərin uzaqlara köçürülməsinə çəkinmədən bildirdilər.

1944-cü ilin 31 iyulunda 5 rayonda məskunlaşan 224 kəndin əhalisini 2 saat ərzində evlərindən çıxardaraq vaqonlara yüklədilər. Öncə dedilər ki, sərhəddə problem əmələ gəlib, tezliklə evlərinə dönəcəklər. Lakin bir neçə gün vaqonlarda yaşayan ahıskalılar sovetlər dövlətinin müxtəlif respublikalarına yola salındı. 116 mindən artıq insan Özbəkistan, Qırğızistan, Qazaxıstana deportasiya edildi. Yolda 13 mindən artıq ahıskalı həlak oldu. Həyatını itirənlərin yarısından çoxu körpələr idi. Bu həmin dövr idi ki, almanlara qarşı mühəribədə 40 mindən artıq ahıskalı döyüşürdü. O günlərdə onlarla ahıskalı Böyük Vətən müharibəsində göstərdikləri rəşadətə görə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdü. Sovet təbliğatının özəyi olan mətbu orqanlar ahıskalılardan döyüş şücaətindən söz açır, igidliklərini təbliğ edirdi.

Sonralar ahıskalılar bu köçürmə əməliyyatının xain ermənilər tərəfindən edildiyini anlaşırlar. Müxtəlif ərazilərə köçürülən türklərə həmin

yerlərdə yaşayanlar söyləyiblər ki, buradakı ermənilər sizin gəlişinizi onlara çoxdan "xəbər" veriblər. Guya ahıskalılar sovet dövlətinə həmin ərazilərdə yaşamaqla təhlükə yaratmışlar.

Komendant rejiminin sakinləri

Sovetlər ölkəsinin müxtəlif respublikalarında yaşayan ahıskalılar komendant rejimində həyat təzi keçiriblər. Belə ki, onlar yaşadığı ərazilərə təhlükə edən, başda qohumlarının yanına gedə və onlar gələ bilməzdilər. Ağır həyat şəraitinə baxmayaraq onlar yerli əhali ilə qaynaşaraq qalırdılar.

- Məncə, bu birliyə səbəb onların eyni dinə mənsub olması idi - deyər həmsöhbətim Səlim müəllim əlavə edir - İstər özbək, istərsə də qazaxlar əvvəl-əvvəl ahıskalılarla uşaqlarının oynamasını belə istəmirdilər. Lakin zaman keçdikcə başa düşdülər ki, biz yirtici deyilik. Hələ dərinə getsək, kökümüz də birdir.

Ahıskalılardan yaşadığı ərazilərdə həmişə rəhbər vəzifələrə ermənilər çəkirdi. Məktəbdə təhsil alan ahıskalı gənclər kolxozlarda işə cəlb edilirdi. Onlar əsasən maldarlıq və əkinçiliklə məşğul olurdular. Su vadiləri yaxınlığında yaşayanların həyatı bir qədər yaxşı idi. Xeyli ərazilər quraq olduğundan köçürülən minlərlə ahıskalı xəstəliklərdən belə iqlimə alışmadıqlarından həyatlarını itirirdilər.

Orta Asiyanın bir çox şəhər və kəndlərində məskunlaşanlar isgüzarlıqları ilə yerli əhaliyə seçilirdi. Özünlə ev tikən və evlənən ahıskalı az bir zamanda öz əlinin zəhmətilə çörəyini qazanır, ailəsini dolandırirdi. Təsəvvür edin ki, həmin illərdə oğurluq və quldurluqla bağlı ahıskalılar arasında bir cinayət işi belə baş verməmişdi. Ancaq öz ailəsini, onun sabahını düşünen ahıskalı yeni ərazilərə öyrəşməyə başlayırdı.

Əhaliyə qeydiyyadı da düzgün aparılmırdı. Bir çox yerlərdə ahıskalılara pasport verilmirdi. Bəzən xəstəliklər tüğyan edəndə insanların ümidini Allah qalır. Söhbət etməsində S.Rüzmanov bildirdi ki, təkə xəstəliklərdən Özbəkistan ərazisində 30 mindən artıq soydaşımız həlak oldu. Dərmana ehtiyacı olanlara yardım edilməsi mümkün deyildi. Türkcəyə yolu ilə camaatımız bir-birinə kömək edirdi.

Gecikmiş bəraət

1956-cı ildə ahıskalılara bəraət verilir. Onlarla şəhərə səpələnən qohumların çoxu bir-birini axtarıb tapır. Məlum olur ki, mühəribədən qaçıdan ahıskalılardan çoxu həbs edilmiş, ya da məcburi işləmək üçün Sibire göndərilmiş. Beləcə, onlar ayrı düşmüşdülər. Təxmini hesablamalara görə ahıskalı hər üç ailədən biri, hər on gəncdən

dördü, hər on uşaqdan beşi həlak olmuşdu. Böyük Vətən müharibəsində həlak olan ahıskalılardan çoxu ağır yaşayış, pis məişət şəraitində dünyasını dəyişmişdi. Həmsöhbətim Səlim Rüzmanovun nəsilərindən olan insanların yarısından çoxu elə yerdəyişmə yollarında ölmüşdü. Bəziləri isə yeni həyat təzi zamanı yerli şəraitə dözməyərək həlak olmuşdu. Atası çox çətinliklə bəzi qohumlarını tapa bilmişdi. 1974-cü ildə 7 qardaş, iki bacı olan Rüzmanovlardan cəmi 2 qardaş sağ qalmışdı. Beləcə, minlərlə ailə bu amansız köçürülmə nəticəsində dünyasını dəyişmişdi.

Yaşadıqları ərazilərdə əkinçilik və maldarlıqla məşğul olan ahıskalılar ərzaq təminatında xüsusilə seçilirdilər. İsgüzar insanlar çörəklərini halal zəhmətləri ilə çıxarırdı, digər millətlərin nümayəndələri ilə dostluq şəraitində yaşayırdılar. Təkcə onu demək kifayətdir ki, həmin illərdə Özbəkistan SSR-nin ərzaq təminatının 62 faizini ahıskalılar ödəyirdi. Belə işlək olan ahıskalılara yaşadığı yerlərdə də biganə yanaşırdılar. Onlar bir dəfə də onları SSRİ miqyasında keçirilən tədbirlərdə, kənd təsərrüfatı simpoziumlarında iştirak etməmişdilər.

Növbəti qara "köçürülmə"

Sovet dövründə Qorbaçovun hakimiyyətə gəlişi ilə ahıskalılardan da taleyinin növbəti qara günləri başlayır. Getdikcə müəyyən vəzifədə çalışan soydaşları işdən çıxarırlar, ara-sıra təqibə məruz qalırdılar.

- Bir erməni qonşumuz vardı - Səlim müəllim söhbətinə davam edir. Hüquq-mühafizə orqanlarında həmin erməninin qohumu çalışırdı. Bir gün onlara qonaq gələn bu vəzifə sahibi küçədə gəzərək ahıskalılardan yaşadığı evləri nəzarətdən keçirir. Hətta bəzi evlərin şəklini də çəkir. Səhəri ondan soruşanda qohumun niyə belə etdi, bildirdi ki, tezliklə burada vəziyyət dəyişəcək, buradakı evləri həmin adam özünə götürəcək. Onun belə uzaqgörənliyinin səbəbini soruşanda həmin erməni qohumunun bu günədək səhv etmədiyini dedi.

Beləliklə, Ahıska türklərinin həyatında ikinci bir faciə törədildi. Bu faciə düşmən (erməni) mafiyasının əli ilə 1989-cu ildə Özbəkistanın Fərqanə şəhərində baş verdi. İğtişaşlar nəticəsində yüzlərlə insan qətlə yetirildi. Bununla belə, faciənin qarşısını almaq istəyənlərin çoxu ahıskalılara sığınacaq vermiş, öz evlərində onları gizlətmişdilər.

Qardaşlıq missiyası

Daha orada yaşamaqları mümkün olmayan ahıskalılar yenidən torpaqlarını tərk etməklə məcburiyyətində qalırdılar. Həmin dövrdə qarmaq-a-

rışq bir tarix yaşayan Azərbaycan yenə də öz qardaşlıq missiyasını yerinə yetirdi.

- Hələ babalarımız uşaq vaxtından bizə azərbaycanlılar barədə söz açardılar - deyər Səlim Rüzmanov davam edir. Amma belə məhrəblərimiz biz təsəvvür də etmirdik. İnanın ki, Qubaya gəlişimizin ilk günündə bütün ailələrimiz ev və məişət avadanlıqlarıyla təmin edildi. Bəlkə də elə ailə tapılmazdı ki, yardım etməkdən kənarda qalsın. Bunu gören ahıskalılar nə etmək lazım olduğunu bilmirdilər.

Az bir zaman kəsiyində torpaqla təmin olunan bu insanlar ictimai həyatı fəal qoşularaq yerli əhali ilə çiyin-çiyinə yaşamağa və çalışmağa başladılar. Torpağa bağlı olan ahıskalılar tez vaxtda özlərinə şərait qura bildilər. Bu gün Qubanın kəndlərində yaşayan ahıskalılar təsərrüfatla məşğul olur, becərdikləri məhsulu respublikanın bazarlarında satararaq ruzilərini qazanırlar. Qubada sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanlarla ahıskalı var. Ahıskalılar üçün özlərini dedikləri kimi, ideal şərait 1993-cü ildən sonra yarandı. Ümummilliyet Heydər Əliyev hakimiyyətinə gəlişi Əliyəv Azərbaycanda hər şey dəyişdi. Ulu öndərin tapşırığı ilə bütün azsaylı xalqlar kimi onlara da çalışmaq üçün fəaliyyət genişliyi yaradıldı. Bu gün ölkəmiz Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə dinamik inkişafdadır. Multikultural dəyərlərin qorunması və onların təbliği sayəsində ahıskalılar da yaxından iştirak edirlər.

Ahıskalı türklər öz adət-ənənələrini tamamilə qoruyub saxlayıblar. Eyni zamanda, onu da bildirək ki, azərbaycanlılarla eyniləşən tarixi ənənələr çoxdur. İstər toy, istərsə də yas mərasimləri, bayramlarla bağlı adətlər fərqlənir. Səlim Rüzmanov onu da əlavə etdi ki, bir millət olan bizi bir-birimizdən heç vaxt ayırmaq mümkün olmayıb. Təkcə cismani deyil, ruhən də yaxın olan bizləri qan bağıllığı birləşdirir. Təsəvvür edin ki, bütün dövrlərdə Azərbaycan bizə arxa olmuşdur, qapılarını üzümüzə açmışdır. Respublikamızda müstəqillik yolunda gedən mübarizədə ahıskalılar yaxından iştirak etmiş, onlarla şəhid vermişlər. Səhiyyə, təhsil, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində bu gün minlərlə ahıskalı çalışır. Onlara bu şəraiti yaradan isə Azərbaycan dövlətidir.

- Müəllimi olduğum Qaraçay kənd tam orta məktəbində təhsil alan uşaqlar müxtəlif millətlərin nümayəndəsidir - Səlim müəllim vurğulayır. Tat, qız, ləzgi, avar, xinalıqlı, ahıskalı gənclər bir sinifdə Azərbaycan dilində dərs keçir, tariximizi öyrənirlər. Multikulturalizmin mükəmməlliyi də elə bundadır. Birliyə yol açan bu qovuşuq ölkəmizi tolerantlığın bariz nümunəsinə çevirir.

Bu gün ölkəmizin şimal bölgəsində yaşayan bir çox azsaylı xalqlar kimi, Ahıska türkləri də respublikamızın iqtisadi, mədəni, sosial, ictimai həyatında yaxından iştirak edirlər. Təkcə Qubada deyil, digər bölgələrdə məskunlaşan ahıskalılar da keçirilən tədbirlərdə iştirak edir, vahid Azərbaycanın sabahına, gələcəyinə yönələn inkişafında geridə qalmamaq üçün var gücləri ilə çalışırlar.

Akif ƏLİYEV, Ağəli MƏMMƏDOV (foto), "Azərbaycan"